

Průzkum názorů studentů na osvojované pedagogické dovednosti

Nataša Mazáčová

Motto:

„Učitel, který má k dětem dobrý vztah, udělá v hodině hodně práce – rychle a pohotově, umí se s žáky smát a radovat. Žáci pak mají před ním respekt a vědí, jak se mají v jeho hodinách chovat. Je to dobrý učitel.“

Výrok zákyně 8. ročníku ZŠ U krčského lesa v Praze 4

Abstrakt: Těžištěm příspěvku je popis a výsledky průzkumu názorů vzorku studentů pražské pedagogické fakulty na osvojované pedagogické dovednosti.

Klíčová slova: Absolvent pedagogické fakulty, pedagogické dovednosti, názory studentů na osvojované pedagogické dovednosti.

Úvod

I když zdůrazňujeme v přípravě budoucích učitelů jejich hluboké teoretické poznatky, je nezbytné přenést některé poznatky do polohy dovedností, tzn. usilovat o to, aby student učitelství uměl (dovedl) transformovat částečné teoretické poznání skutečnosti do vlastního pedagogického působení, aby se naučil přenést tyto poznatky do soustavy činností, jejichž prostřednictvím bude ovlivňovat nynější a budoucí pedagogickou skutečnost.

Domníváme se, že model výchovy budoucího učitele vyžaduje, aby student:

1. Ovládl teoretický cyklus obsahu vzdělání oborového a pedagogicko-psychologického (což je částečně vyústěním k činnostem učitele).
2. Vytvořil si soustavu činností (jedná se zejména o některé činnosti pedagogicko-psychologické v návaznosti na obsah aprobačních předmětů).
3. Osvojil si systém profesionálního jednání v praxi – toto jednání je odvozeno jak od zkušenosti a teoretického poznání, tak od koncepce základní činnosti učitele – vyučování.
4. Byl schopen teoretické syntézy zvládnuté, v praxi ověřené teorie a soustavy zkušeností z praxe – tato syntéza je metodologickým východiskem jak celoživotního sebevzdělávání učitele, tak jeho následné praktické činnosti ve škole.

V uvedené struktuře nás zajímá především druhý článek – vytvoření soustavy činností – a článek třetí – osvojení si systému profesionálního jednání v praxi. Stať by měla dát odpověď na otázku, které pedagogické dovednosti a v jaké kvalitě by měl absolvent pedagogické fakulty, tj. začínající učitel mít, aby byl ve výuce úspěšný.

Pedagogickou dovednost chápeme jako komplexnější způsobilost vykonávat optimálně činnosti, prostřednictvím nichž se realizuje výchovně-vzdělávací proces. Jen díky dovednostem učitele dostává vyučování svůj dynamický charakter. Pedagogické dovednosti budoucích učitelů nelze samozřejmě vytvářet a rozvíjet izolovaně bez znalostí požadavků a potřeb současné pedagogické praxe, měly by však anticipovat i perspektivní vyučovací realitu, budoucí vyučovací koncepce.

Průzkum názorů studentů na osvojované pedagogické dovednosti

Při řešení naznačeného problému nás zajímaly názory studentů, kteří se dostávají do role začínajícího učitele. Součástí našeho šetření se stala anketa, prostřednictvím níž jsme získali názory samotných studentů na problém. Pokusem o získání těchto poznatků byl průzkum, který jsme realizovali u sedmdesáti posluchačů čtvrtých ročníků studia učitelství pro VVP na PedF UK Praha. Anketu jsme zadali studentům před nástupem na souvislou pedagogickou praxi v rámci jejich oboru, a to po absolvování povinně volitelné výuky s názvem Didaktické dovednosti začínajícího učitele. S dvaceti studenty jsme měli možnost provést i rozhovor po absolvování souvislé pedagogické praxe. Na základě výsledků ankety jsme se pokusili vyčlenit uzlové problémy spjaté s vytvářením základních dovedností začínajícího učitele a zároveň možnosti rozvoje těchto dovedností v průběhu studia na fakultě. Tato dílčí empirická sonda byla součástí předvýzkumu a bude pokračovat dalším systematickým výzkumem.

Studenti odpovídali na tyto tři otázky:

1. Které dovednosti by měl učitel mít rozvinuty, aby byl při vyučování úspěšný?
2. Které pedagogické dovednosti považujete za problémové a chtěli byste je v průběhu studia u sebe rozvinout?
3. Naznačte možnosti dalšího rozvoje dovedností studenta učitelství v rámci studia na fakultě – navrhněte další formy a metody.

V reakci na první otázku studenti nejčastěji *uváděli tyto dovednosti*: d. motivovat, d. komunikace, d. jasně formulovat problém, d. vytvářet pozitivní klima ve třídě, d. získat přirozenou autoritu, d. tvořivě pracovat se žáky, d. netradičně řešit konfliktní a problémové situace, d. umět naslouchat žákovi, d. sebereflexe, d. individuálního přístupu, d. udržet kázeň, d. řídit vyučovací proces, d. objektivně hodnotit výkon žáka, d. rozvíjet samostatnost žáka, d. tvořivě zpracovávat učivo, d. empatie, d. diagnostikovat osobnost žáka, d. vzbudit zájem žáka o předmět, d. adekvátně volit různé metody práce, d. smyslu pro humor, d. asertivního jednání.

Ve skupině odpovědí na druhou otázku – *Které pedagogické dovednosti byste chtěli v průběhu studia na fakultě u sebe rozvinout?* – studenti nejčastěji uváděli tyto dovednosti: komunikativní plus asertivního jednání ve vztahu k žákovi, ostatním učitelům, rodičům; adekvátně reagovat na neobvyklé situace; udržet kázeň; diagnostikovat osobnost žáka; působit na osobnost žáka; sebezrovoje; působit jako osobnost; tvořivě pracovat; uplatnit znalosti o individuálních a věkových zvláštěnostech; objektivně hodnotit; uplatňovat různé metody a formy práce; rozvíjet znalosti v oboru, který studují; empatie; sebevědomé vystupování před žáky; rozvíjet srozumitelně a jasně znalosti žáka; jasně a správně formulovat otázky; sebeovládání; spojit teorii s praxí při vyučování; používat didaktické pomůcky; přirozená autorita; pracovat se žáky tvořivě; variabilně řešit problémové otázky.

V poslední skupině odpovědí na otázku – *Naznačte možnosti dalšího rozvoje dovedností studenta učitelství* – studenti nejčastěji navrhovali tyto aktivity:

- obecně více požadují kontakt s praxí, tedy větší podíl praxe na různých typech škol
- seminář k rozvoji komunikativních dovedností. rétoriky
- výchovatelská praxe v dětských domovech, u postižených dětí a na dětských táborech
- mimoškolní práce s dětmi
- posílit a vytvořit zájmové skupiny studentů při fakultě s pedagogickým zaměřením
- při výuce více využívat média
- více možností studovat v zahraničí
- seminář věnovaný přípravě studenta na vyučování
- možnost využití videotréninku (zpětná vazba)
- více didaktických disciplín
- možnost konzultací na fakultní škole
- seminář zaměřený na reálné didaktické modely
- hospitace na školách s alternativní výukou
- více pozorování v pedagogické praxi především v předmětu své aprobační
- spojit akademickou půdu s živou školní realitou
- více aktivity studentů při seminářích
- kvalitní pedagogické rozbor po hospitacích (vypracovat kritéria pedagogického rozboru – fakultní učitel plus učitel VŠ)
- při souvislé pedagogické praxi mít možnost spolupracovat s více než jedním učitelem
- semináře zaměřené na simulační hry, výstupy, modelové situace
- seminář didaktických her (projekty plus jejich realizace pro dané učivo na různých úrovních školy)
- propracovat didaktiku oboru
- více motivujících akcí – exkurze, besedy se zajímavými osobnostmi z oblasti pedagogické teorie a praxe, s žáky a učiteli, více vlastní tvorby studentů
- semináře zaměřené na testování přirozené autority učitele, student v roli učitele
- semináře zaměřené na diagnostiku

- semináře zaměřené na výcvik asertivního jednání

Kvalitativní analýza výsledků ankety provedená mezi sedmdesáti studenty přinesla zajímavá zjištění. Studenti jsou schopni samostatně formulovat jak předpokládané nedostatky v oblasti vlastních dovedností, tak dovednosti, které by měl učitel mít, aby byl v praxi úspěšný. Analýza zjištěných dat naznačuje i tvořivou myšlenkovou činnost studentů při předkládání návrhu na možnosti dalších aktivních činností při jejich samotné výuce na fakultě. Výčet možných organizačních forem a aktivit, jež studenti navrhnou, ukazuje na fakt, že studenti postrádají mnohem více praxe na různých typech škol a zároveň fakt, že ve studijním plánu většinou chybí ty semináře, interaktivní přednášky a praktická cvičení studentů, jež by byla zaměřena na rozvoj aktivní, samostatné a tvořivé činnosti studenta směřující do praxe.

Na základě vyhodnocení ankety a našeho vlastního pozorování studentů při jejich výstupech v praxi se jako nejvíce problémové jeví tyto skupiny dovedností:

1. dovednosti týkající se projektování výuky (vlastní příprava na vyučování, formulace cílů na různých úrovních projektování výuky),
2. motivační a komunikativní dovednosti (dovednost motivovat, komunikovat se žáky, učiteli, rodiči, vytvářet a rozvíjet zájem žáka o předmět),
3. dovednosti udržet si kázeň ve třídě a dovednosti řešit konfliktní situace,
4. dovednosti týkající se rozvíjení učiva (vyvozovat učivo, vztahy uvnitř učiva, formulovat problém, diagnostikovat učební činnost žáka – tedy jak se žáci učí, spojovat vyučovací obsah se skutečnými zkušenostmi a představami žáků, logicky předávat poznatky, výběr nejrationálnějších postupů učitele při práci s jednotlivcem i celou třídou)
5. dovednosti sebereflexe.

Závěry z popsané ankety nás vedou k přesvědčení, že je potřebné ve výuce pedagogicko-psychologických disciplín, speciálních didaktik i různých typů praxí aplikovat takové programy, které povedou k přednostnímu vytváření dovedností potřebných v praxi.

Jako nejvíce problémová se jeví skupina dovedností, týkající se udržení kázně ve třídě a řešení konfliktních situací. Proto se zaměříme na tuto skupinu podrobněji. Domníváme se totiž, že schopnosti a dovednosti učitele řešit konfliktní a problémové situace se vztahují k řadě dalších dovedností, které z výsledků šetření vyplynuly jako klíčové.

Je patrné, že řešení konfliktů je závislé především na schopnostech a dovednostech učitele analyzovat výchovnou situaci a na dovednostech přijmout na základě analýzy adekvátní rozhodnutí. Tyto dovednosti jsou podmíněny vztahem učitele a žáka, který je projevem učitelova hodnotového systému, osobnostních faktorů a pedagogických vědomostí a dovedností. Jestliže jsou vědomosti nízké, jestliže dovednosti nejsou zformovány, pak učitel není schopen chápat cíl výchovy, nedovede formulovat úkoly, analyzovat pedagogické jevy a chápat možnosti a způsoby rozvoje žáka.

Na základě studia odborné literatury (především Čepičková, 1980, 1984) a na základě empirického šetření jsme se pokusili formulovat model dovedností potřebných k řešení konfliktních situací. Jedná se především o dovednosti komunikativní, jejichž zvládnutí umožní jak účinné řešení obtížných situací, tak i jejich předcházení, neboť vytvářením vhodného sociálního klimatu se formuje pozitivní vztah učitele a žáků.

Do prvního okruhu jsme zahrnuli dovednosti působit na žáka *autoritou*, kterou žák respektuje. Sem patří:

- dovednost zainteresovat žáka a vzbudit v něm zájem o předmět,
- dovednost využívat vyučovacích situací k upevnění a rozvíjení řečových dovedností v předmětu,
- dovednost vytvořit podmínky pro písemná vyjádření v předmětu, pomáhat najít slovesnou formu pro vyjádření žákových zkušeností,
- dovednost určit charakter chyb ve vyjadřování žáků, sdělit žákům příčiny chyb a najít cesty k jejich odstranění,
- dovednost prožívat se svými žáky radost z objevování,
- dovednost rozvíjet schopnosti žáků systémem cvičení,
- dovednost emocionálně na žáka působit.

Druhý okruh zahrnuje dovednosti týkající se *rozvíjení vzájemného vztahu* všech účastníků vyučování:

- dovednost být ohleduplný a spravedlivý ke všem žákům,
- dovednost projevit zájem o pedagogické zkušenosti a tvořivost svých kolegů a další sebevzdělávání,
- dovednost nepřímého působení na žáky, aby bylo možno předejít napětí ve vzájemných vztazích.

Třetí okruh zahrnuje dovednosti, které mají *předcházet konfliktům* a řešit je:

- dovednost vcítění (empatie),
- dovednost překonávat pocity osobní nechuti k žákovi spravedlivým řešením problému,
- dovednost usměrňovat mínění žáka o problému jeho analýzou, argumentací reálných prvků a nedotknout se přitom důstojnosti žáka, neurážet jeho osobnost.

Literatura

ČEPIČKOVÁ, V. Řešení konfliktních situací. *Komenský*, 1980, č. 8, s. 486–490.

ČEPIČKOVÁ, V. Kritéria hodnocení učitele v současné škole. *Pedagogika*, 1984, č. 1.

MAZÁČOVÁ, N. Průzkum názorů studentů na osvojované pedagogické dovednosti. *Pedagogická orientace* 1998, č. 4, s. 91–95. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: PaedDr. Nataša Mazáčová, Pedagogická fakulta UK, Katedra pedagogiky, M. D. Rettigové 4, 116 39 Praha